

Кадыралиева К.

КЫРГЫЗ ЭЛИНИН АБИЙИР КОДЕКСИ

Кадыралиева К.

КОДЕКС ЧЕСТИ КЫРГЫЗСКОГО НАРОДА

Кыргыз элинде «тарбия» түшүнүгү көп жактуу кубулуш катары каралып жүрөт. «Тарбия» деген жалпы түшүнүктү чечмелеп көрсөк «Тарбия» дээрлик баардык түрк тилдеринде арабдын «тарбият» деген сөзүнөн кирген. Семантикалык мааниси баардык түрк элдеринде бирдей, башкача айтканда, кыргыз элиндеги «тарбиялоо» түшүнүгү баланы багуу, кароо, аны акыл эсин өстүрүү, денсоолугун чышдоо, аны өнүктүрүү, жүрүм турум адаттарын өнүктүрүү, жүрүм-турум адаттарын үйрөтүү деген түшүнүктү берет.

«Тарбиялоо» деген түшүнүктүн ажырагыс компоненттеринин бири «тартип». «Тартип» фарс сөзү, кыргыз тилинде «ирет». Ал эми тартиптүү деген сын атооч инсандын жүрүм турумунун белгилүү бир ыраатка салынгандыгын, андагы өрнөктүү, үлгүлүү инсандык касиеттерди мүнөздөйт. Тарбия берүүдө төмөндөгүлөр чоң мааниге ээ: жашоонун маанисин түшүндүрүү, ыйман рух тарбиясы, маданият жана адеп- ахлак, илим, укук жана алака дене тарбиясы. Тарбия берүүнүн өзгөчө ыкмалары катары этнопедагогиканын эрежелерин пайдалануу жакшы натыйжа берээри далилденди.

Өсүп келе жаткан муундарды тарбиялоо маселеси узак мөөнөтүү келечекке эсептелинген стратегиялык маанидеги мамлекеттик жана коомдук эш зарыл милдет. Биздин заманга чейинки III кылымдагы Кытай ойчулу Гуан Цы белгилегендей «Эгер бир жылга эсеп кылсаң эгин эк, ондогон жылга эсеп кылсаң дарак тик, ал эми бүтүн өмүрүңдө жана келечекке эсеп кылсаң элиңе билим берип, акыл айт», - деген сөзү канча кылымдар өтсө да көөнөрбөй келет.

Француз философу Сен Симон айткандай «Талантуу адистерин даярдабаган улут- жаны жок өлүккө окшош болуп, келечеги болбойт». Анткени билим, илим алууга жетишип, маданият, адабият деградацияга учурап, акыл-эс, ащ-сезим жактан жакырдаанып жатканыбызды эч качан тана албайбыз. Мындай улуттук деградацияны азыркы мезгилде дүйнөдө өнүккөн өлкө болуп, алдыга чыккан Япония мамлекети да башынан өткөргөн. Элинин билим сапатынын жогорулагынына карабастан адамдык мамилелердин бузулуусу пайда болгон. Бул көрүнүш элинин экономикалык жактан дүркүрөп өсүүсүнө өз кедергисин тийгизээрин сезген япон эли, өзүнүн байыртадан келе жаткан ата-салтына кайрылуу менен андагы ар кандай баалуулуктагы нарк- насилди өсүп келе жаткан муундарга үйрөтүү менен япон эли дүйнөдө өз жүзүн жана экономикалык зор өнүгүүсүн сактап кала алды.

Жаш муундарга тарбия берүүдөгү кыргыз этнопедагогикасы, элдик педагогикасынын таасири

эбегейсиз зор. Демек, элдик педагогикада элдин мишдеген жылдык тажрыйбасы иштелип чыккан жана бүгүнкү күнгө чейин колдонулуп келет. Ал эми этно педагогикада улуттук педагогикалык маданияты камтылып, ар бир эл өзүнүн тарыхый өнүгүү жолунда тарбия берүү практикасын калыптандырган окутуу жана тарбия берүү ыкмаларында кешири колдонулууга тийиш. Кыргыздар өзүнүн көп кылымдык тарыхында өсүп келе жаткан жаш муундарды тарбиялоонун бай тажрыйбаларын топтоп келген. Бул тажрыйбалар бүгүнкү күндө педагогдорго, тарбиячыларга ата –энелерге, студенттерге, окуучуларга, балабакчанын тарбиялануучуларына, дегеле жалпы коомчулугубуздун өкүлдөрүнө, билим берүү кызматкерлерине аба менен суудай зарыл. Кыргыз элинин адеп – ахлагы, нарк- насилди Элибизге Кыргыздын абийир кодекси катары кызмат кылууга тийиш.

Толук кандуу тарбия процессинде жашоого болгон максат, ыйман рух тарбиясы, маданият, адеп – ахлак, этика, каада- салт, элдин тарыхы, дене тарбиясынын болушу зарыл.

Адалдыгы – арамдыкты жеңгендик.

Адамкерчилик- кайрымдуулук.

Адеби – аялзатты сыйлоо.

Аздеги – ысымын барктоо.

Акылы – макал

Алкоосу – бар бол!

Антташканы – кармашкан кол.

Аркалаганы – ырым- жырым.

Арманы – кошок.

Арууланганы – арча.

Ар тутканы – акыйкаттык.

Аскар тоосу – атасы.

Күрөшү – мээнет.

Кымбаты – эне.

Медери – бала.

Мушу – тагдыр.

Мурасы – керээз.

Мураты – эрдик.

Мүдөөсү – сабырдуулук

Мээрим – эне.

Насили – тектүүлүк.

Ниети – жакшылык.

Наар тапканы – нан.

Нускасы – улуулардын салты.

Олжосу – ой.

Опузасы – Кудайга койдум.

Өзгөчөлөнгөнү – өнөрпоздугу.

Өргөөсү – өнөр.

Парзы – эне сүтүн актоо.

Пейили – меймандостук.

Руху – айкөлдүк.	Жыгылганы – сөз.
Саламы – Арыбашыз!	Жыйганы – жылкы.
Сагынганы – туулган жери.	Жыргалы – наристе.
Самаганы – биримдик.	Зардыгы – жокчулук.
Сапаты – калыстык.	Ичкени – кымыз.
Соопчулугу – булак көзүн ачуу.	Издегени – илим.
Суктанганы – сулуулук.	Кадырлаганы – карылар.
Сыйлашканы – куда.	Кайгысы – өлүм.
Сыйлаганы – Атамекен.	Калыстыгы – чындык.
Сыйы – мейман.	Канаты – ат.
Сынганы – сөз.	Капасы – баласыздык.
Сынчысы –эл.	Каргышы – көп узаба.
Таалими – улуулардын насааты.	Карманганы – шарт.
Тазалыгы – кек сактабагандык.	Кечирбегени – чыккынчылык.
Терметкени -бешик.	Кечиримдүүлүгү – көсөмдүк.
Таттуусу – небере.	Корккону – каргыш.
Таянганы – тоо.	Көтөргөнү – түндүк.
Тилеги – намыс.	Кубаты – ишеним.
Тойгону –толуктук.	Кумары – куш.
Тумары – ак калпак.	Куралы – камчы.
Тунугу – махабат.	Турагы – боз үй.
Асылдыгы – жөнөкөйлүк.	Тутканы – салт.
Акылы – баба сөзү.	Тутунганы – нарк.
Баамчылдыгы – көздөн байкоо.	Түгөйү – жар.
Байлыгы – эне тил.	Укканы – санжыра.
Баалаганы – Атажурт.	Урааны – Манас.
Белгиси – көк асаба туу.	Урматы – сулууга сый-сыпат.
Бешиги – киндик кан тамган жер.	Уялганы – жалкоолук.
Даанышмандыгы – жаратылышка жакындыгы.	Үй куту – аял.
Дөөлөтү – касиетүү карылык.	Үйрөткөнү – азоо жылкы.
Душманы – ушак сөз.	Ыйыгы – Кудай.
Жазбаганы – саламдашуу.	Ынанганы – ыйман.
Жактырбаганы – жааташуу.	Ырахаты – ден-соолук.
Жегени – төрт түлүк эти.	Ыроологону – ак калпак.
Жек көргөнү – корккондук.	Эрмеги – комуз.
Жеңиши – намыскөйлүгү.	Эң ыйыгы – эне сүтү.
Жөлөгөнү – бир тууган.	Эңсегени – элине тынчтык.
Жумшагы – көңүл.	